

HERBERT MARCUSE

1898-1979

Uusmarksitideks nimetatakse tavaliselt neid, kes ilma marksistliku minevikuta ja väljaspool marksistlikku traditsiooni seistes avastasid enda jaoks Marxi.

Kõige suuremat tähelepanu väärrib siin nn. FRANFURDI KOOLKOND.

See on grupp õpetlasi, kes enne II Maailmasõda ühinesid Frankfurtis nn. "Sotsiaalsete uuringute Instituudi" (Institut für Sozialforschung) nime all. Natsionaalsotsialism lõi nad üsna pea laiali. Enamus neis saabub Ameerika Ühendriikidesse, mitmed neist pöörduvad pärast II Maailmasõda frankfurti tagasi.

Vanemasse põlvkonda kuuluvad siin Max Horkheimer (selle koolkonna tegelik rajaja), Theodor Adorno ja Hervert Marcuse. Nooremate esindajate hulka kuulub Jürgen Habermas.

H.Marcuse jääb Ameerika Ühendriikidesse, temast saab Kalifornia Ülikooli professor ja Frankfurti koolkonna kõige radikaalsem esindaja.

Ta oli õppinud Berliinis ja Freiburgis. 1927 aastal oli ta õppinud noore Heideggeri juures. Oma doktoritöö kirjutas ta Hegeli ontoloogiast ja ajalootooriast. Kuid see jäi kaitsmata, kuna ta oli juut (1932).

Teda ei huvitanud mitte ainult Hegeli dialektiline idealism vaid ka Marxi dialektiline materialism. Hiljem satub ta Sigmund freudi mõju alla. Tema ühiskonnateoorias võib leida kõigi eelpoolnimetatud mõtlejate jälgi (Heidegger, Hegel, Marx ja Freud).

Marcuse ühiskonnakäsitlus.

Marcuse jaoks seisneb kapitalismi jõud eekõige selle "süsteemis". Selle süsteemi parim näide on USA. Kuid samad jooned on sellel süsteemil ka teistes kõrgelt arenenud industrialiseeritud maades. Selle süsteemi märke võib näha isegi kommunistlikes maades.

- See ühiskondlik süsteem tahab end iga hinna eest säilitada ja tulemuseks on: inimese vabaduse mahasurumine,
- Kolmanda maailma väljakurnamine,
- Sõjaohu kasv,
- Toorainete raiskamine,
- Inimese ja maailma valitsemine.

Kõigis kõrgelt industrialiseeritud maades on just **ESTABLISMENT** selle totaalselt rõhuva süsteemi lahutamatu osa. See rõhumine on niivõrd kõikehaarav, et seda enam ei tajutagi. See rõhumine on allutanud ka inimteadvuse enda, ka see on muudetud rõhumise objektiks. Kuidas see rõhumine toimub? Esmalt hoolitsevad massimeediumid inimvaimu komplekse indoktrinatiooni eest. Ajalehed, kino ja televisioon aheldavad ja seovad moodsa inimese teadvuse. Kui inimene selle vastu ülestõuseb, siis hoolitseb juba tehnika selle eest, et valitseks üha suurem heaolu tunne. See heaolutunne hävitab igasuguse ülestõusu juba eos. Kui keegi veel püüab ühiskonda kritiseerida, siis on olemas kolmas vahend – nn. **REPRESSIIVNE TOLERANTSUS – RÕHUV KANNATLIKKUS**. See on ühiskondlik ventiil, rõhumise elastne vorm, s.o. rõhumine, mis protesti näiva jaatuse ja demokraatiaga lämmatab.

H.Marcuse peamiseks teoseks on **ONE DIMENSIONAL MAN** (1964). Inimene on ühedimensiooniline, poliitiline ja ühiskondlik süsteem on sedavõrd totaalne ja kõikehaarav. Moodne inimene on vaid rattake selle süsteemi masinavärgis. Ta on tasalülitatud. Ta ei tunne mingit alternatiivset maailma. Koos sellega on ka tulevik blokeeritud.

Marcuse peab koos Hegeli ja Marxiga ühiskonna arengut dialektiliseks protsessiks. See peaks olema liikumine jaatuselt eitusele, aktsepteerimiselt resisteerimisele. Moodne ühiskond on aga selle dialektika halvanud. Vastupidi Marxi prognoosidele kapitalistlik kaubatootmine suudab end ise stabiliseerida luues kunstlikult uusi vajadusi ja pannes inimesi nende nimel töötama.

Ka ideoloogilises arengus pole mingit dialektikat. Olemasolev elulaad on täielikult inimteadvuse assimileerinud. – Milleks veel rahulolematust, kui töölised sõidavad Cadillacidega ja süüa jätkub kõigile Niisiis isegi töölisklassi juures pole mingeid kriitilisi ideid ega mingit revolutsioonilist mentaliteeti.

Niisiis proletariaadile ei saa lootust panna. Kui kriitika olemasoleva süsteemi suhtes kusagilt tõuseb, siis kriitilise intellekti "suure keeldumise" (the great refusal'I) läbi. Seda kannaks

üliõpilaskond, kellega ühinevad töötud, rõhutud rassid, õigusetu vähemused. Niisiis peaks üliõpilaskond ühinema kõikvõimalike marginaalsete gruppidega.

Marcuse annab siin imposantse analüüsi ühiskondliku aparadi varjatud kontrolli ja manipulatsiooni võimalustest.

Valitsev kord näib olevat ratsionaalne, kuid tegelikult on see korratuse korrastatus. See on sügavalt irratsionaalne.

MARCUSE INIMESPIILT

Mis siis on tegelikult ratsionaalne ja mis irratsionaalne? Kui Marx õpetas, et töö teigi inimesest inimese. Inimene on põhimõtteliselt tööline. Ta on HOMO FABER, olend, kes midagi toodab – fabritseerib. Sellepärast oligi proletariaat Maxi jaoks tõeline inimene.

Peale selle õpetas Marx, et inimene on HOMO SOCIALIS, ÜHISKONDLIK OLEND.

Marcuse ütleb, et inimene pole maapeal mitte töötamiseks vaid maitsemiseks, nautimiseks. Tegelikult ei soovi midagi muud, kui järgida oma ihasid ja tunge. Töö on vaid paratamatu pahe, orja seisund. Töö tuleks niipalju kui võimalik elust väljatõrjuda. Tänu moodsale tehnikale on see tänapäeval ka võimalik.

Tehnilise ajastu meeletus seisneb aga selles, et tänu moodsale tehnikale elu tempo üha kasvab. Kusagil mujal ei töötata nii suure tempoga kui industriaalmaades. Masinad ei tohi seista, kaubandus ei tohi stagneeruda jne. Kui seda süsteemi vaadelda aga inimeseksolemise seisukohast, siis on see täiesti irratsionaalne. Töö ei väärista inimest vaid imeb selle tühjaks.

Tõeline inimene pole niisiis homo faber vaid **HOMO LUDENS**. Inimene on oma olemuselt mängiv olend. Ta on nautiv indiviid. Ta peab olema "vaba oma vabas ajas". Just siin on ta tema ise ja võib toimidavastavalt oma tahte.

Selles inimesepildis on selgelikult tunda Sigmund Freudi mõju. Freud kirjeldas ju inimest tungidega olendina. Inimese tunnuseks on nn. "libidoprintsiip". Kuid selles karmis maailmas on ta sunnitud töötama. Niisiis ei juhi teda enam naudingut vaid "reaalsuspõhimõte". Kultuur ei saa eksisteerida ilma repressioonideta, selline on Freudi pessimistlik arvamus.

Marcuse vastus sellele kõlab: Varem ei suutnud kultuur tõesti ilma repressioonideta läbi saada. Kuid moodne tehnika ja tööstus on ületanud majandusliku viletsuse ja puuduse. Kui establishment kukutada ja jagada kogu toodang õiglaselt, siis võiks kogu maailmas realiseerida Freudi ideaali, inimese ideaali, kes on vabastatud igapäevase leiva murest ja kes võib oma libidonöösseid kirgi vabalt järgida. Siis algab paradüüs maapeal. Inimene on nüüd võimeline ennast teostama erootiliselt, esteetiliselt ja kreatiivselt.

Marcuse käsitlus teadusest.

Marcuse astub koos teiste neomarksistidega üleüldiselt kehtiva teadusidee vastu. Teadus on vaid üks ühiskonna funktsioone. Teadus pole kunagi neutraalne ta on alati kas konservatiivne või kritiseeriv.

Tõeline teadus aga ei lähtu eeldusteta faktidest. Selline käsitlus vaid tugevdab olemasolevat ühiskonda. Positivistlik ühiskonnakäsitlus tammub tautoloogilises ringis. Olemasolev ühiskondlik kord põhjendab ennast lihtsalt empiirilise teadusega, nn eeldusteta empiiriline teadus ise aga peegeldab vaid antud ühiskonna tegelikku sisu.

Marcuse leiab, et me vajame kriitilist teadvust. Kriitiline teadvus aga ei kummardu tõsiasjade diktaadi alla. Kriitiline teadvus näeb olemasolevad tõsiasjad läbi (näiteks tarbimisühiskonna mõtetuse) ja leiab, et need pole paratamatud. Niisiis ei pea me kohanduma ühiskondlike tõsiasjadega. Tõsiasi on vaid realiseeritud võimalus, mida saavad teised võimalused. Tegelik kord muutub alles siis korraks kui me sellega lepime ja rahule jääme.

Kriitiline teadus tuletab meile meelde, et inimene on sisimas vaba olend. (Siin on tajuda Heideggeri eksistentsialismi). Inimesel on vabadus olemasolevaid tõsiasju eitada ja elimineerida. Tõsiasjad võivad vaid viidata teatud suunas, kuid meil pole põhjust tingimata seda suunda jälgida. Me võime vastu hakata.

Kriitiline teadus otsib alternatiive. Need alternatiivid on nõrgad ja haavatavad, kuna nad on vastuolus avaliku arvamusel ja oponentidele. Kriitiline teadus on visionäärne. Siin vaadatakse üle argipäeva horisondi.

Just sellepärast hindavad mõned uusmarksistlikud filosoofid juutlik-kristlikku traditsiooni positiivselt. (Horheimer, E.Bloch). Usk Jumalariigi ilmumisse pole midagi muud kui rahulolematuse olemasoleva maailmaga, igatsus teistsuguse järele, kangekaelne veendumus, et asjad võivad olla ka teisiti.

KRIITILISI MÄRKUSI:

Positiivset:

1.Ühiskonna analüüs. Koos näiva demokratiseerumisega manipuleeritakse tegelikult vabadusega. Ühiskonda ei määra niisiis üksnes majanduslikud jõud.

2.Tänu oma freudistlikule inimesepildile kritiseerib uusmarksism küllaltki efektiivselt kaasaegset tootmis- ja saavutusühiskonda.

3.Teadus pole tõesti objektiivne, üldkehtiv ja väärtusvaba. See sõltub inimesiksusest.

Kuid teaduse ideaaliks saab olla üksnes kriitiline funktsioon ühiskonna suhtes, mis lähtub tõe armastusest. Selle tõearmastuse juured asuvad õiglustundes ja vabaduses.